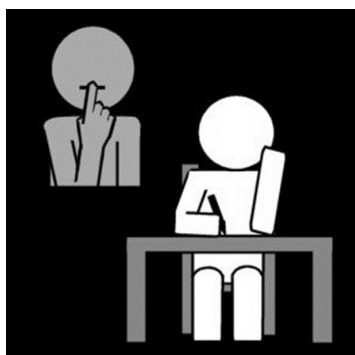

Temat: Formanty i ich znaczenie

Witam Cię Michale, witam Cię Szymonie!

Formanty – to części słowotwórcze, za pomocą których tworzy się nowe wyrazy o zmienionym znaczeniu w stosunku do znaczenia ich podstawy słowotwórczej. Poprzez użycie formantów powstają na przykład zdrobnienia (np. *-ek* w wyrazach *dom**ek*, *kot**ek*, *mac**zek*) lub zgrubienia (np. *-isko* w wyrazach *buc**isko*, *dom**isko*). Dzięki formantom wyrazy te zyskały inne znaczenie w stosunku do znaczenia ich podstawy słowotwórczej. Części *-ek* / *-isko* mówią o ‘małości’ i ‘wielkości’ czegoś, a także przekazują informacje o emocjach i ocenach: pierwszy pojawia się w wyrazach nacechowanych pozytywnie, a drugi – w wyrazach nacechowanych negatywnie lub ironicznie.

Rodzaje formantów

Formanty najczęściej spotykane w wyrazach pochodnych dzielą się na:

- przyrostki (*bieg-anie*),
- przedrostki (*u-piec*),
- formanty wewnętrzne (*sam-o-lot*),
- formanty zerowe (*dźwigać-dźwig-∅*).

Należy jednak pamiętać, że poza stosowaniem powyższych formantów istnieje wiele innych sposobów tworzenia wyrazów pochodnych. Ilustrują to następujące przykłady:

Wyraz podstawowy	Wyraz pochodny
bułka	buła

Wyraz *buła* powstał na skutek ucięcia (skrócenia formy) wyrazu podstawowego - rzeczownik *buła* jest uboższy o cząstkę

Wyraz podstawowy	Wyraz pochodny
Radny, woźny	Radna, woźna

Wyrazy „radna” i *woźna* powstały w wyniku zmiany formy gramatycznej - od nazwy męskiej została utworzona nazwa żeńska.

Wyraz podstawowy	Wyraz pochodny
wilk	wilczy

Przymiotnik *wilczy* ('związany z wilkiem') powstał dzięki oboczności (wymianie) głoskowej w temacie fleksyjnym (k:cz) i użyciu formantu -y.

Poza stosowaniem przyrostków, przedrostków i formantów wewnętrznych jest, jak widać, więcej sposobów tworzenia wyrazów pochodnych. Zostały one przedstawione na poniższym schemacie.

Jak powstają wyrazy pochodne od wyrazów podstawowych?

Dodawanie formantu: przedrostka, przyrostka, formantu wewnętrznego	Ucięcie fragmentu wyrazu podstawowego	Zmiana właściwości gramatycznych wyrazu	Oboczność głoskowa w temacie fleksyjnym wyrazu
budować ↓ z-budować dług-i dług-awy dusić + grosz ↓ duś-i-grosz	na ra(zie) ↓ nara dyr(ektor) ↓ dyr	radn-y (rodzaj męski) ↓ <br radn-(a) (rodzaj żeński) górnik-ø (rzeczownik) ↓ górnicz-(y) (przymiotnik)	mięs-o ↓ mięch-o
wyraz podstawowy	traw-	-a	
wyraz pochodny	traw-	-nik	

ZAPAMIĘTAJ

Niekiedy trudno poprawnie wyznaczyć temat słowotwórczy i formant. Warto więc zapamiętać, że **temat słowotwórczy** w wielu wypadkach pokrywa się z tematem wyrazu podstawowego. Może się różnić obocznościami głoskowymi. **Formant** to zawsze część wyrazu pochodnego będąca dodaną cząstką (np. przyrostek, przedrostek).

wyraz podstawowy	czerwon-	-y
wyraz pochodny	czerwon-	-awy
	temat słowotwórczy	formant
wyraz podstawowy	mlek-	-o
wyraz pochodny	mlecz-	-arz
	temat słowotwórczy	formant
wyraz podstawowy	licz-	-yć
wyraz pochodny	licz-	-enie
	temat słowotwórczy	formant

Wiemy, że dzięki formantom powstają nowe wyrazy. Formanty te zawsze modyfikują znaczenie wyrazu podstawowego, dzięki czemu powstają:

-nowe znaczenia wyrazów,

-nowa barwa znaczeniowa bądź emocjonalna wyrazów.

Zapamiętaj!

Co wnoszą formanty do wyrazu pochodnego?

Nowe
Znaczenie

kaw-**a**
„rzecz”

kawi-**arnia**
„miejsce,
gdzie pije się
kawę”

Nowe
zabarwienie
znaczeniowe

pies-**Ø**

pies-**ek**
„mały pies”

pś-**isko**
„duży pies”

Zmieniają część
mowy, a tym
samym funkcję
wyrazu w zdaniu

czytać
(czasownik –
orzeczenie)

czyt-**anie**
(rzeczownik –
podmiot)

Nową treść
stylistyczną

kłamczuch-**Ø**
„ktoś, kto kłamie”

kłamczusz-**ek**
„ironicznie lub
pogardliwie
o kimś, kto
kłamie”

Od jakich części mowy możemy tworzyć wyrazy pochodne?

Rzeczownik	Rzeczownik	ryb- a > ryb- ak „ktoś, kto łowi ryby”
	Przymiotnik	mlek- o > mlecz- ny „taki, który ma właściwości mleka”
	Czasownik	król-(Ø) > król-(ować) „pełnić funkcję króla”
Przymiotnik	Rzeczownik	czerwon- y > czerwień-(Ø) „coś, co jest czerwone”
	Przymiotnik	biał- y > biał- awy „taki, który nie jest całkiem biały”
	Czasownik	chor- y > chor-(ować)
	Przysłówek	dobr- y > dobrz- e „tak, jak dobry”
Czasownik	Rzeczownik	bieg- ać > bieg- anie „to, że się biega”
	Przymiotnik	łam- ać > łam- liwy „taki, który się często łamie”
	Czasownik	budować > z-budować „skończyć budować”
Wyrażenie przymikowe	Rzeczownik	za most- em zamości-(e) > „miejsce, które jest za mostem”
	Przymiotnik	nad morz- em > nadmor- ski „taki, który jest nad morzem”

Wykonaj ćwiczenia:

1. Ułóż własne wyrazy pochodne, które będą zawierać podane formanty:

Typ wyrazu pochodnego	Wyraz pochodny
Rzeczownik z przyrostkiem -owca	Kier-owca
Przymiotnik z przyrostkiem -alny	
Czasownik z przedrostkiem -prze	
Przymiotnik z przyrostkiem -owy	
Rzeczownik z przyrostkiem -ość	
Czasownik z formantem -ować	

2. Odpowiednio pogrupuj wyrazy należące do jednej rodziny słowotwórczej:

kwitnąć, napisać, uczeń, rozkwitnąć,

rozkwit, kwiatek, kwiateczek, pouczyć

nauczanie, uczelnia, pouczenie, nauczyciel,

odpis, napis, nauczycielka, pismo,

pismak, kwiatowy, przepisać, uczniowski,

I grupa	II grupa	III grupa
kwiatek,	pisać	uczyć

3. Utwórz po pięć wyrazów pochodnych przez dodanie różnych przedrostków.

a.
lać .....

b.
pisać .....

c.
mówić .....

d,
czytać .....

4. Utwórz wyrazy pochodne od poniższych wyrażen przyimkowych.

przed progiem - .....   za błotem
- .....

przed szkołą - .....   przed wiosną
- .....

5. Dopisz wyrażenia przyimkowe do poniższych wyrazów pochodnych.

nadburcie - .....   przedzimie
- .....

naramiennik - .....   podnózek
- .....

podgłówek - .....   podbródek
- .....

podkoszulek - .....

Powodzenia!

Marzena Marcjasz

Opracowanie: